

Vrouwen met macht

'Meesteresse van het huis', zo wordt in de Oudegyptische literatuur de vrouw vaak genoemd. Haar plaats in de samenleving lijkt duidelijk: aan het hoofd van de huishouding. Toch speelden in het oude Egypte vrouwen een verrassend grote rol in het openbare leven. Egyptoloog **Joost Vermeulen** vertelt over die machtige vrouwen en sprak Olaf Kaper, samensteller van een tentoonstelling over hen in het Rijksmuseum van Oudheden.

Koningin Nefertari op een wandschildering in haar graf in het Dal der Koninginnen (foto Olaf Kaper). Het huwelijk tussen koningin Nefertari en farao Ramses II (ca 1301-1245 v.Chr.) begon waarschijnlijk als een politieke overeenkomst, maar ging over in echte liefde. Ramses liet op monumenten blijken hoeveel hij van haar hield en bezong in teksten haar schoonheid.

De beroemde Griekse geschiedschrijver Herodotus bezocht Egypte omstreeks 450 v.Chr. en stelde zijn reiservaringen te boek. Hij verbaasde zich openlijk over de menging van de seksen die hij er zag: 'de rolverdeling tussen mannen en vrouwen is tegengesteld aan hoe dat bij alle andere mensen geregeld is'. Hij geeft wat voorbeelden. 'Vrouwen handelen en verkopen terwijl mannen thuis zitten en weven. Mannen dragen hun lasten op hun armen, vrouwen op hun schouders, mannen plassen zittend, vrouwen staand.' Herodotus stelde verbijsterd vast dat vrouwen echte macht hadden, dat ze belangrijke functies in de tempels bekleedden en niet eens alleen ceremonieel als priesteres, en aan het hof en in de ambtenarij soms gelijkwaardig waren aan hun mannelijke collega's. Vrouwen handelden inderdaad, zo weten we ook uit andere schriftelijke bronnen, zelfstandig in uiteenlopende beroepen en bestierden eigen bedrijven. De oorsprong van deze voor buitenstaanders ongelooflijke positie lag in de kosmologie en de mythologie van de oude Egyptenaren. Het universum was voor hen opgebouwd uit vrouwelijke en mannelijke elementen die in een perfecte balans werden gehouden door Ma'at, de belangrijkste godin. Ze was de godin van de kosmische orde die altijd in evenwicht moest zijn. Een mannelijke god, Geb, symboliseerde de aarde, terwijl zijn zuster, de met sterren versierde godin Nut, het symbool was van de hemel. De wereld van de goden kende talloze paren, mannelijke en vrouwelijke elementen, steeds in complete harmonie.

Beroemde 'farinnen'

De Egyptenaren zullen het niet als (heel) vreemd ervaren hebben dat ook vrouwen soms de allerhoogste macht bekleedden: die van farao, de vertegenwoordiger van God en het goddelijke op aarde. Er zijn zeker zeven gevallen bekend dat een vrouw als alleenheerser het land bestuurde. Hierbij voerde zij ook openlijk de faraonische titulatuur. Hatsjepsot heeft van alle 'farinnen' vermoedelijk het langst zelfstandig geregeerd, van 1484 tot 1468 v.Chr.. Bekender zijn Cleopatra, de allerlaatste heerser van het faraonische rijk, en Nefertiti, die haar revolutionaire echtgenoot Echnaton na zijn dood heeft opgevolgd. Vrijwel onbekend is de waarschijnlijk allereerste alleenheerseres, Chentkawes. Zij leefde bijna duizend jaar eerder dan Hatsjepsot. Deze dochter van de fameuze farao Menkaure (uit de 4de dynastie) kwam na de dood van haar echtgenoot Sjepseskaf aan de macht. Sommigen beweren dat zij die macht niet zelfstandig uitoefende en als co-regent optrad voor nog jonge mannelijke nazaten van haar overleden echtgenoot bij een andere vrouw. Uit de omvang en aard van haar grafmonument blijkt echter het tegenovergestelde, meent archeologe Ana Tavares. Zij groef het monument op dat ter ere van Chentkawes gebouwd werd in Saqqara, niet ver van de grote piramides. Het heeft volgens Tavares alle kenmerken van een koninklijk complex.

Tentoonstelling over het Dal der Koninginnen

Het monument voor Chentkawes was niet uniek. Ook andere 'farinnen' en vrouwen met zeer hoge posities en echtgenotes van farao's die in hoog aanzien stonden, hebben grafmonu-

Kohlflesje van koningin Teje © Museo Egizio Turijn.

menten voor zichzelf laten aanleggen. Ze liggen verspreid over heel Egypte, in Saqqara, Memphis en Abydos bijvoorbeeld maar vooral op de westoever van de Nijl bij Thebe. Hier is een hele vallei met graven van belangrijke vrouwen, de meeste van echtgenotes van de farao's van de 18de tot en met de 20ste dynastie (het Nieuwe Rijk). Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden wijdt deze winter een tentoonstelling juist aan de graven in dit dal. Waarom?

Olaf Kaper, hoogleraar egyptologie aan de Universiteit van Leiden en samensteller van de tentoonstelling: 'We hebben er bewust voor gekozen om de koninginnen in het Nieuwe Rijk, een bloeiperiode in het oude Egypte, te belichten. In deze periode waren er een aantal dames die net iets extra's hadden; die behalve dat zij "echtgenote van" waren, zelf ook macht hadden en in enkele gevallen zelfs zelfstandig hebben geregeerd na de dood van hun echtgenoot. Omdat die vrouwen macht hadden, is er ook meer over hen bekend.

En wat ook niet onbelangrijk is: van de meeste van deze vrouwen zijn ook de graven bewaard gebleven. In het Nieuwe Rijk was het namelijk gebruikelijk dat ook echtgenotes van de farao een eigen graf kregen. Die graven liggen allemaal bij elkaar in één vallei op de westoever van de Nijl bij Thebe. Een vallei die heel toepasselijk het Dal der Koninginnen heet. Er is dus heel veel materiaal waarmee we het verhaal kunnen vertellen. Het meeste daarvan wordt bewaard in het Egyptisch Museum van Turijn. Dat komt omdat veel van de graven in dit dal aan het begin van de 20ste eeuw door Italianen zijn opgegraven. Ook het grootste en fraaiste graf van allemaal, dat van Nefertari. Hoewel dit graf in de oudheid al was leeggeroofd trof de archeoloog Ernesto Schiaparelli in 1904 nog veel voorwerpen aan. Ook die zijn uiteindelijk in het Museo Egizio in Turijn terechtgekomen.'

Heel bijzonder is dat Leiden voor deze tentoonstelling vrijwel onbeperkt uit zowel de vaste opstelling als het depot van dit Turijnse museum heeft mogen kiezen. 250 van de 350 objecten die deze winter in Leiden te zien zijn, komen uit Turijn. Daaronder zijn papyri, enorme standbeelden, sieraden en andere grafvinden.

Maar er is meer. Opnieuw Olaf Kaper: 'Behalve dat deze tentoonstelling fraaie en vaak heel bijzondere voorwerpen laat zien, objecten die normaal gesproken het museum in Turijn nooit verlaten, willen we de koninginnen in hun sociale context plaatsen. Hoe leefden ze, wat was hun macht, hoe waren de familiebanden, wat geloofden zij en hoe werden zij begraven? Deze tentoonstelling moet een zo compleet mogelijk beeld schetsen van hoe het leven van die koninginnen eruitzag.'

'Koninginnen van de Nijl', 18 november tot en met 17 april 2017, Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28 Leiden, 071-5163163, www.rmo.nl

